

WADUDU WA GHALANI

Picha: Tembo

Picha: Dudumizi

KUDHIBITI WADUDU WA GHALANI

Zipo njia nyingi za kuthibiti wadudu waharibifu wa ghalani kama ifuatavyo:

- Kutumia vifaa vya kuhifadhi nafaka visivyoruhusu hewa kuingia ndani kama silos au magunia yajulikanaayo kama PICS ambayo yana uwezo wa kubeba kilo 100.
- Njia nyingine ya kuthibiti wadudu hawa wa ghalani ni kutumia madawa yanayotengenezwa viwandani kama *Acellic Super Dust* au madawa yatokanayo na mimea.

Ndege

- Ndege ni tatizo kubwa katika uzalishaji uwele.
- Mashambulizi ya ndege yanaanza takribani siku 10 baada ya uwele kuchanua katika haba ya kujaza mazwa.
- Ni muhimu kuhamia ndege katika habua hii.

Magonjwa

Magonjwa mengi yanayoshambulia uwele hayana athari kubwa katika mavuno kwa sababu hutokea wakati uwele unaanza kukomaa:-

- **Baka Jani:** Huonekana kama sehemu kavu ya Jani. Huwa na urefu wa sentimita kadhaa na upana wa sentimita moja.
- **Kutu ya Jani:** Huu ni ugonjwa unaonekana kama kutu upande wa chini wa Jani.
- **Charcoal rot:** Ugonjwa huu husababisha katikati ya shina la mimea kuwa wazi na mstari wa rangi nyeusi hounekana hasa katika fundo la dhini.
- **Fugwe ndefu (long smut):** Huu huonekana kwenye suke zima. Hali hii hutokea hasa wakati uwele unapokomaa wakati wa mvua. Kwa hivyo:

Uwele uvuunwe wakati ambapo hakuna mvua ili kuzulia ugonjwa huu.

Njia bora ya kuzulia ugonjwa huu
Ugonjwa huu huzuliwa kwa kutumia njia za asili kama vile kuiondoa na kuchoma moto mimea yote iliyoshambuliwa.

Ugonjwa wa fugwe ya suke husababishwa na ukungu unaoitwa *Toxoposporium penicillariae* Ugonjwa huu hutanya suke au sehemu ya suke kuwa na uvimbe ambao ni mweupe. Uvimbe huu mwanzoni huwa umefunika na ngazi nyembamba neupe iliyochanganyika na kijivu. Baadaye ngazi hii hupasuka na vyooga vyenye mchanganyiko wa rangi ya kichawia na nyeusi kujitokeza. Baadhi ya vyooga hiv huwa virefu, vyeimbamba na vyenye miringa nyeusi.

Picha: Uwele uliotunzwa na kustawi vizuri

KUVUNA

Ni muhimu kuvuna uwele kwa wakati ili kuepuka kushambuliwa na visumbufu hususani panya, ndege na mchwa, masuke kudondoka na kusambaa kwa purje kutokana na upepo. Uvunaji hutanyika baada ya kuhakikisha kuwa masuke ya uwele yamekauka vizuri.

KUKAUSHA, KUPETA NA KUHIFADHI

- Baada ya kuvuna uwele unapaswa kukausha kwenye jua kabla ya kuhifadhi katika eneo safi, salama na lenye hewa.

- Uwele uliopetwa vizuri hutifadhiwa kwenye ghala au vihenge bora wenyewe uwezo wa kuzulia uharibifu unatokana na wadudu, panya, ndege, mvua na unyevu.

TAASISI YA UTAFITI WA KILIMO TANZANIA

KILIMO BORA CHA UWELE

KWA MAWASILIANO:
Taasisi ya Utafiti wa Kilimo Tanzania (TARI)
Kituo cha Ilonga
S.L.P 33, Kilosa Morogoro - TANZANIA
Simu: +255736623283
Barua pepe: cdillonaa@tari.go.tz
Tovuti: www.tari.go.tz

Uwele (*Pennisetum glaucum*) ni zao la nafaka lenye uwezo mkubwa wa kustahimili ukame. Uwele unavirubishisho kwa wingi, kiwa ni chanzo cha madini ya chuma na vitamini B. Lakini una protini na nyuzi nyuzi nyingi kuliko mahindi. Kutokana na sifa hiiyo, uwele una nafasi kubwa ya kuzalishwa kwa wingi zaidi kama zao la chakula kuziba nafasi ya mazo mengine ambayo yameathirwa na ukame unaoSababishwa na mabadiliko ya tabia nchi. Uwele pia ni zao linabuniwa kama malighafi katika viwanda vya kutengeneza mikate na keki bila kuumuliwa.

IKOLOJIA YA KILIMO CHA UWELE

Uwele hustawi katika maeneo ya ikolojia tofauti:-

Mwinuko
Maeneo yenye mwinuko kati ya mita 0 hadi 1500 kutoka usawa wa bahari hufaa kwa kilimo cha uwele.

Udongo
Uwele hustawi vizuri kwenye udongo wenye kiwango cha uchachu (pH) kati ya 4 hadi 9 ambao hautamishi maji.

Joto na Mvua
Zao la uwele hustawi katika maeneo yenye joto tordi la sentigredi 10 hadi 30. Aidha, uwele hutoa mavuno mengi kwenye maeneo yenye viwango tofauti vya mvua vya kati ya milimita 400 hadi 1,200 kwa mwaka.

UTAVARISHAJI WA SHAMBA

Shamba linatakiwa kutayarishwa mapema kabla ya kuanza kwa mvua za kwanza za msimu wa kilimo. Kulingana na uwezo wa kiuchumi wa mkulima anaweza kutumia trektu, jembe la kukokotwa na ng'ombe au jembe la mkono.

Maeneo ambayo ni makame sana mkulima anashauriwa kutengeneza makinga-maji ili kuhifadhi maji na hivyo kuwa na unyevunyevu ardhi kwa muda mrefu.

UCHAGUZI WA MBEGU ZA KUPANDA

Uwele mwingi unaolimwa nchini Tanzania unatokana na mbegu ya dhavya huru (OPV). Mkulima anashauriwa kupata mbegu bora kutoka kwenye chanzo sahihi.

KIASI NA JINZI YA UPANDAJI UWELE

Uahitaji kilo 3-4 kupanda ekari moja ya uwele. Hii ina maana kwamba utahitaji kilo 7.5-10 kupanda hektari moja ya uwele. Ukitumia mashine ya kupandia kiasi cha mbegu kinapungua mpaka asilimia hamsini (50%).

KALENDIA YA KUPANDA UWELE

Zao la Uwele linatakiwa kukomaa wakati msimu wa mvua umesha ili kuepuka kupatwa na magonjwa ya ukungu. Hivyo, Kanda ya Kati, Magharibi na Kanda ya Ziwa uwele upandwe mwezi Desemba mpaka Januari. Kanda ya Mashariki ni mwezi Februari hadi Machi.

AINA ZA MBEGU ZA UWELE

Katika Kituo cha Utafiti TARI Ilionga zinapatikana mbegu bora za uwele aina mbili zenye sifa mbalimbali kama ifuatavyo;

Aina ya mbegu	Kukomaa (siku)	Mavuno (t/ha)	Urefu wa suke (cm)	Rangi ya mbegu
OKOA	87-92	2.0-2.5	43-50	Kilivu
SHIBE	95-100	2.0-2.3	35-40	Kilivu

Nafasi za kupanda uwele

Mstari hadi mstari ni sentimita 75 na shina hadi shina ni sentimita 30. Panda mbegu 2-3 kwa kila shimo.

Picha: Upandaji wa uwele kwa mstari

MBOLEA

Uwele unastawi vizuri maeneo mengi nchini yenye mvua nyingi na yenye ukame. Hata hivyo, uwele hulimwa zaidi katika sehemu zenye ukame.

- Katika maeneo ya ukame, mbolea za chumvi zinaweza kuleta madhara kwa milmea zisipotumiwa kwa uangalifu, hasa pale mvua zinapokatika mara baada ya kuweka mbolea; milmea inaweza ikaungua kwa kuchomwa na mbolea.
- Hivyo wakulima wanashauriwa kutumia mbolea ya samadi pamoja na mbolea ya *Milingu maza* au mbolea ya *DAP* wakati wa kupanda. Inashauriwa kutumia mbolea ya samadi kiganja kimoja kwa shimo moja la uwele wakati wa kupanda au karai moja kwa mita tano au hatua tano. Pia weka mbolea ya *CAV* wakati wa kukuzia.

PALIZI NA KUPUNGUZIA

Ni muhimu kufanya palizi mapema lwezekanavyo. Palizi inasaidia kuondoa ushikani wa virutubisho kwa milmea, maji na mwanga kati ya uwele na magugu.

- Kama uwele umeota vizuri unatakiwa kupunguziwa baada ya wiki tatu na kuacha mche mmoja hadi miwili katika kila shina.
- Inashauriwa kufanya palizi ya kwanza wiki mbili baada ya kupanda na kabla ya kupunguzia. Palizi la pili ifanyike wiki mne baadaye.

VISUMBUFU VYA ZAO LA UWELE

- Zao la uwele hushambuliwa na magugu, wadudu waharibu, magonjwa, ndege na wanyama mbalimbali.
- Udhibiti wa visumbufu hufanyika kabla na baada ya kupanda kutegemea na aina ya visumbufu

WADUDU NA MAGONJWA

- **Wadudu**
Uwele hushambuliwa na wadudu mbalimbali kutegemea na hatua ya ukajaji wake pamoja na hali ya mazingira. Baadhi ya wadudu waharibu wa uwele ni kama ifuatavyo:-

Inzi wa kikonjo (Shoot fly):

Hawa ni jamii ya wadudu wanaoshambulia milmea wakati kiwa michanga. Kikonjo cha uwele au jani la katikati huonyesha hali ya kunyauka mapema.

Funza wa mabua (Stalk borer)

Huweza kutokoa wakati wowote uwele ukishafika wiki ya mne baada ya kupandwa. Mdundu huyu anashambulia uwele kwa kutoboa mabua yake.

Dhibiti visumbufu hawa

- Choma mabua baada ya kuvuna maza shambani ili kupunguza mashambulizi ya Inzi wa kikonjo na funza wa mabua.
- Nyunyizia kiluatifu aina ya *karate* au kiluatifu chochote chenye kiambata cha Lambda Cyhalotrin.
- Patu ushauri wa wataalam wa kilimo katika eneo husika ili kusauri namna sahihi ya kudhibiti visumbufu vitakavyojitokeza.